

Autorytety

Marian Książkiewicz (1906–1981)

STEFAN WITOLD ALEXANDROWICZ

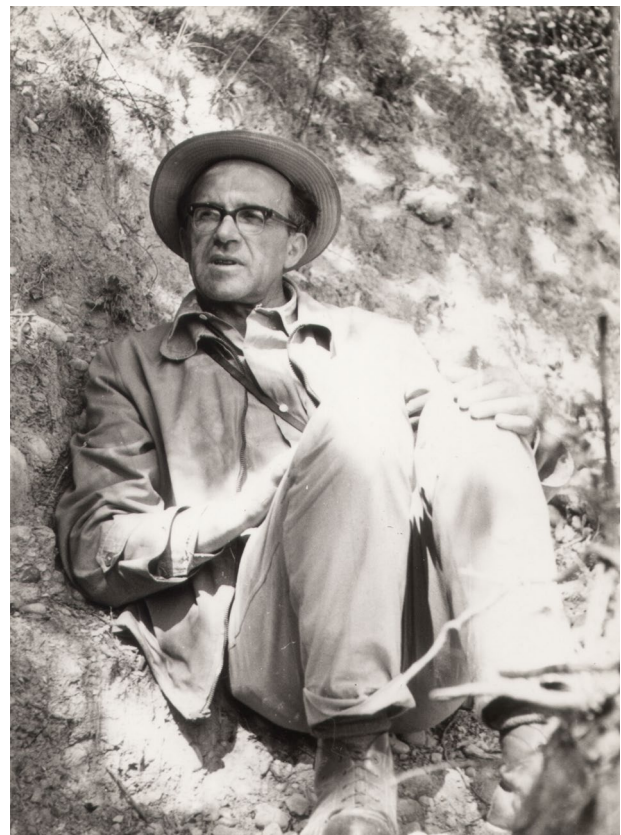
Są w życiu zdarzenia, które modyfikują zarówno dawne zamierzenia, jak też nowo kształtowane plany. Gdy po ukończeniu pierwszego roku studiów na Wydziale Geologiczno-Mierniczym Akademii Górniczo-Hutniczej postanowiłem zmienić początkowo wybraną specjalność lub nawet uczelnię, za namową kolegi (Krzysztofa Birkenmajera) udałem się na rozmowę z profesorem Marianem Książkiewiczem. Spotkanie to ukierunkowało całą moją przyszłość. Drugi rok studiów geologicznych podjąłem już na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Słuchałem wykładów Profesora dotyczących trzech głównych przedmiotów z zakresu geologii; były one prowadzone w sposób tak przystępny i zrozumiały, że przykuwały uwagę, rozbudzały zainteresowanie i zachęcały do poważnego zajęcia się w przyszłości tą dziedziną wiedzy. Już w czasie III roku studiów zostałem przyjęty przez Profesora na asystenturę (jako zastępca asystenta) i miałem okazję pracować w gronie wybitnych, przyjaźnie ustosunkowanych starszych kolegów, a także moich rówieśników. Byli to późniejsi profesorowie, m.in. Jerzy Znosko, Stanisław Dżułyński, Krzysztof Birkenmajer i inni. I tak w Zakładzie Geologii UJ, pod patronatem Profesora, stopniowo kształtowała się geologiczna szkoła naukowa.

Marian Książkiewicz urodził się 22 stycznia 1906 roku w Krakowie jako syn maszynisty kolejowego. Do szkół podstawowych uczęszczał w Bochni, Skawinie i Krakowie, a w latach 1916–1924 był uczniem V Gimnazjum im. Jana Kochanowskiego w Krakowie, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości. Bezpośrednio potem podjął studia geologiczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a już w październiku następnego roku rozpoczął pracę w Gabiniecie Geologicznym UJ, kierowanym przez profesora Władysława Szajnochę. Właśnie z jego inicjatywy rozpoczął badania w Karpatach, a w szczególności zajął się opracowywaniem budowy geologicznej obszaru objętego arkuszem mapy 1:100000 Wadowice. Trzy lata później zaprezentował pracę z pierwszymi wynikami swoich badań w Karpatach Wadowickich, na podstawie której uzyskał doktorat, a na początku 1933 roku habilitował się po przedstawieniu kolejnej pracy dotyczącej tej części Karpat.

Pod koniec lat dwudziestych (1927 i 1928) uczestniczył w dwóch wyprawach naukowych na Bałkany, zorganizowanych przez profesora Ludomira Sawickiego, a 10 lat później odbył bardzo pouczającą dla siebie podróż naukową do Niemiec, Szwajcarii i Włoch, celem zapoznania się z budową geologiczną Alp. W tym samym roku złożył do druku w Warszawie ukończoną już mapę – Arkusz Wadowice wraz z obszernym opisem tekstowym¹.

Kilka miesięcy przed wybuchem II wojny światowej Marian Książkiewicz został przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydelegowany do Mozambiku, aby tam ocenił możliwość eksploatacji surowców mineralnych, które wówczas były przedmiotem zainteresowania rządu

polskiego. W grudniu 1939 roku przybył do Francji, a rok później został ewakuowany do Wielkiej Brytanii, gdzie był zatrudniony m.in. w Polskim Wydziale, Kultury Narodowej, uczestniczył w pracach Rady Akademickich Szkół Technicznych w Londynie, a podczas wakacji w roku akademickim 1942/1943 prowadził wykłady z geologii stosowanej dla przebywających na emigracji studentów polskich. W czasie wolnym od zajęć służbowych miał

Fot. ze zbiorów Autora

także możliwość pracy naukowej na Wydziale Geologicznym School of Mines w Londynie. W lipcu 1945 roku postanowił powrócić do Polski i skierował do Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesora Tadeusza Lehr-Spławińskiego list następującej treści:

Proszę uprzejmie o umożliwienie mi rychłego powrotu do kraju. Jestem docentem geologii U.J. Od roku 1925 pracowałem jako asystent, a następnie adiunkt przy Zakładzie Geologii U.J. Wiosną 1939 udałem się w podróż naukową do Portugalskiej Afryki Wschodniej. W latach 1940–1942 byłem w Wojsku Polskim, od 15 maja 1943 pracuję w Dziale Nauki i Szkół Wyższych w Londynie. Pragnę możliwie najszybciej powrócić do pracy naukowej.

¹ Alexandrowicz S.W. 2011, *Marian Książkiewicz i jego „Arkusz Wadowice”*. Wadoviana, 14: 202–225.

Po dwóch tygodniach Rektor przesłał mu następującą, krótką odpowiedź:

Celem objęcia obowiązków na Uniwersytecie Jagiellońskim wzywam Pana Doktora do jak najszybszego powrotu do Krakowa.

W listopadzie 1945 roku podjął M. Książkiewicz pracę w Zakładzie Geologii UJ, po kilku dniach (od 1 XII 1945) został przez Ministerstwo Oświaty mianowany zastępcą profesora, a pół roku później uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. Przejął też kierownictwo Zakładu Geologii UJ, po profesorze Janie Nowaku, zmarłym w lutym 1940 roku, dwa tygodnie po zwolnieniu go z niemieckiego obozu koncentracyjnego w Oranienburgu.

Materiały dotyczące arkusza Wadowice, przygotowane do druku i złożone w Państwowym Instytucie Geologicznym jeszcze przed wojną, zostały w czasie okupacji przejęte przez działający wówczas w Krakowie i w Warszawie niemiecki instytut Amt für Bodenforschung. Wzbudziły one zrozumiałe zainteresowanie kierującego tą placówką profesora R. Brinkmana, który bez wiedzy i zgody autora, w 1941 roku opublikował mapę geologiczną M. Książkiewicza w skali 1:50000 z objaśnieniami symboli przetłumaczonymi na język niemiecki. Polska edycja tej mapy, wraz z pełnym, uzupełnionym tekstem objaśnień (283 strony druku, 12 tablic fotograficznych, 18 tablic rysunkowych), ukazała się drukiem 10 lat później².

Wraz z objęciem kierownictwa Zakładu Geologii UJ rozpoczął Marian Książkiewicz wykłady dla studentów Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UJ; wkrótce opracował podręcznik *Geologia dynamiczna*, którego wydanie było później sześciokrotnie wznowiane w relatywnie wysokich nakładach. Podręcznik ten zyskał wielkie uznanie i do dziś zachował aktualność. Wysoko oceniane były także następne jego podręczniki, które dotyczyły głównie geologii regionalnej oraz geologii i tektoniki Karpat. Dydaktyczna aktywność Profesora została w znacznym stopniu ograniczona wskutek niefortunnej decyzji władz, w wyniku której zlikwidowane zostały studia geologiczne na UJ, a uniwersytecki Zakład przemianowano na Zakład Geologii Fizycznej AGH. Stan taki utrzymywał się przez sześć lat. Po powrocie na macierzystą uczelnię, do roku 1972 Profesor pełnił nadal funkcję kierownika Zakładu, przemianowanego następnie na Instytut Nauk Geologicznych UJ; przez trzy lata sprawował również obowiązki dziekana Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UJ.

Ważnym etapem działalności profesora Mariana Książkiewicza było objęcie przez niego kierownictwa Karpackiego Oddziału Instytutu Geologicznego w Krakowie (1954–1960), a 10 lat później – krakowskiej Pracowni Instytutu Nauk Geologicznych PAN (1970–1972). Skupiały one grupę uczniów i współpracowników Profesora, co znacznie ułatwiało mu rozwój badań geologicznych w preferowanym przez siebie regionie. Zajmował się on wówczas problematyką dotyczącą budowy geologicznej Karpat, szczególnie wiekiem i warunkami tworzenia się formacji skalnych. W swoich badaniach terenowych kon-

tynuował prace kartograficzne, prowadzone głównie w regionie Babiej Góry, na arkuszach map 1:50000 (arkusz Zawoja i arkusz Sucha). Dużo uwagi poświęcał przy tym zagadnieniom tektonicznym, a zwłaszcza uzasadnieniu koncepcji płaszczwinowej budowy Karpat³. Zakres jego zainteresowań obejmował również hieroglify organiczne, czyli ślady ruchu i żerowania zwierząt na dnie ówczesnych mórz, znajdowane jako odlewy na dolnych powierzchniach ławic piaskowców. Zbierał je przez wiele lat, a kolekcję tę opisał w monografii *Trace Fossils of the Polish Carpathians*, wysoko ocenionej przez zagranicznych geologów. Wspomniane badania przybliżyły interpretację środowiska depozycji utworów fliszowych.

Rezultaty swoich wielostronnych opracowań prezentował profesor Książkiewicz nie tylko w licznych publikacjach, ale także na międzynarodowych sympozjach i kongresach, m.in. w Algierze (1952), Nowym Jorku (1959), Londynie (1961) i Paryżu (1965), oraz w kraju – na zjazdach organizowanych przez Polskie Towarzystwo Geologiczne. Jego bogaty dorobek naukowy obejmuje około 300 publikacji, w tym podręczniki, monografie i rozprawy naukowe, zaś prezentowana w nich tematyka kwalifikuje go jako najwybitniejszego geologa karpackiego. Osiągnięcia i dorobek zostały powszechnie uznane i znalazły odzwierciedlenie w przyznanych mu członkostwach pięciu zagranicznych towarzystw naukowych, a w kraju – członkostwie PAN (członek korespondent – 1952, członek rzeczywisty – 1969) i członkostwie honorowym Polskiego Towarzystwa Geologicznego (1956).

Wielkim osiągnięciem Profesora jest ponadto szkoła naukowa, której zresztą nigdy nie tworzył. Uformowała się ona niejako samorzutnie z grupy studentów i asystentów obserwujących jego codzienną pracę, zafascynowanych jego wykładami i sposobem prowadzenia badań zarówno w terenie, jak i w zakładzie, a także uczestnictwem w dyskusjach. Osobisty kontakt z Profesorem, a zarazem współdziałanie między sobą, wskazywały jego uczniom sposób doboru naukowej tematyki badawczej i rozwiązywania opracowywanych zagadnień, ze szczególnym uwzględnieniem konieczności prowadzenia szczegółowych obserwacji w terenie. Prowadzony przez niego Zakład stwarzał warunki nasuwające analogie do rodzinnego domu, daleko odbiegające od formalnie obowiązującej wówczas „dyscypliny pracy”. Grupę najbliższych współpracowników uzupełniały osoby pracujące w obu kierowanych przez niego pozauczelnianych placówkach naukowych, a część z nich dołączyła do tej „geologicznej szkoły”. Warto podkreślić, że z kręgu jego osiemnastu asystentów tylko trzech nie uzyskało tytułu profesorskiego, natomiast ośmiu zostało członkami PAN lub PAU, albo obu tych Akademii⁴.

Profesor Marian Książkiewicz trwale zapisał się w pamięci otaczających go osób, nie tylko jako wybitny geolog, lecz także dzięki swoim cechom osobistym – skromności, szlachetności, przychylności i wrażliwości oraz zainteresowaniu przyrodą i codziennymi troskami otaczających go ludzi.

STEFAN WITOLD ALEXANDROWICZ

Członek czynny PAU

² Alexandrowicz S.W. 2008, *Professor Marian Książkiewicz – Early stage of scientific activity*, Annales Societatis Geologorum Poloniae, 78: 51–61.

³ Ślęczka A., Morycowa E. 2007, *Professor Marian Książkiewicz – Carpathian geologist*, Annales Societatis Geologorum Poloniae, 77: 105–115

⁴ Znosko J. 1983, *Marian Książkiewicz (1906–1981)*, Nauka Polska, 5: 149–160.